

V poválečné Evropě došlo k několika pochybným územním změnám

 pravo21.cz/spolecnost/v-povalecne-evrope-doslo-k-nekolika-pochybnym-uzemnim-zmenam

Příčinou těchto pochybných úprav byly z velké části mocenské ambice Sovětského svazu. Ten si chtěl po vítězství nad Hitlerem pojistit teritoriální (a jen stěží oprávněné) zisky z konce 30. let a zároveň rozšířit své území o oblasti většinově osídlené rusínským obyvatelstvem. V době těsně po konci války pokládali Američané i Britové Sovětský svaz za klíčového spojence a jeho ambicím ve střední a východní Evropě nedokázali účinně čelit. Pro sovětského vůdce Stalina nebylo tudíž příliš náročné změny hranic ve prospěch SSSR prosadit. Důsledek v podobě zmenšení československého a polského území jej určitě netrápil.

Kromě Podkarpatské Rusi ztratilo Československo i část východního Slovenska

Od roku 1944 začalo být zřejmé, že Sovětský svaz nepočítá s představou Edvarda Beneše o obnově Československa v předmnichovských hranicích (tj. před podepsáním Mnichovské dohody na podzim 1938). Stalin byl přesvědčen o nutnosti odtržení Podkarpatské Rusi od československého státu a jejího připojení k Ukrajinské sovětské socialistické republice, jedné ze svazových republik v rámci SSSR.

Díky příchodu Rudé armády na Podkarpatskou Rus mohli od podzimu 1944 zintenzivnit svou činnost sovětsí agitátoři. Ti často nevybíravými prostředky přesvědčovali místní obyvatele o potřebě spojení zdejšího území se sovětskou Ukrajinou. Starostové podkarpatoruských obcí dokonce podepisovali, nezřídka pod nátlakem, petice požadující připojení k SSSR.[1]

Jako další příklad sovětského ovlivňování poměrů na Podkarpatské Rusi uveďme Sjezd národních výborů Zakarpatí (listopad 1944), jehož delegáti odhlasovali požadavek připojení k Sovětskému svazu a zvolili Národní radu Zakarpatské Ukrajiny (NRZU). Výsledkem masivních podpisových akcí, které tato rada zorganizovala, byl souhlas 90 % obyvatel s přičleněním Podkarpatské Rusi k sovětské Ukrajině. Mnozí z nich ale pro odtržení od Československa hlasovali pod nátlakem, a tedy v rozporu se svým přesvědčením.[2] NRZU dokonce zašla tak daleko, že v prosinci 1944 přerušila styky s pověřencem československé vlády a na počátku dalšího roku přijala vlajku a hymnu Sovětského svazu za symboly „Zakarpatské Ukrajiny“ (pojmu „Podkarpatská Rus“ se vyhýbala).[3] Československo touto dobou ještě ani nebylo osvobozeno z nacistického područí a svůj nejvýchodnější cíp již *de facto* ztratilo.

Tento stav nakonec potvrdila i sama československá vláda, když 29. června 1945 podepsala smlouvu se Sovětským svazem. V ní se uvádělo, že Podkarpatská Rus se „*na základě přátelské dohody mezi oběma smluvními stranami*“ stává součástí SSSR. Text dále deklaroval, že někdejší hranice mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí z dob první republiky „*stává se s provedenými změnami hranicí mezi Československou republikou a SSSR podle připojené mapy*“.[4] Smlouva nabyla účinnosti 30. ledna 1946, kdy si obě strany vyměnily její ratifikační listiny (v Československu smlouvu ratifikovalo prozatímní Národní shromáždění).[5]

Je zjevné, že proces odebrání Podkarpatské Rusi Československu se neobešel bez pochybných praktik sovětské strany. Jen málokdy se v této souvislosti zdůrazňuje, že Sověti svévolně porušili ujednání o totožnosti někdejší slovensko-podkarpatoruské hranice s novou československo-sovětskou hranicí. Při práci rozhraničovací komise se na sovětskou stranu dostalo městečko Čop a přilehlé obce, ačkoliv za první republiky byly prokazatelně součástí Slovenska, a nikoliv Podkarpatské Rusi. Přičlenění kdysi slovenského Čopu k Sovětskému svazu bylo diktováno ryze strategickými důvody – na území města se

nacházel důležitý železniční uzel.[6] Oblast kolem Čopu nebyla Československu, případně Slovensku, nikdy vrácena a stejně jako bývalá Podkarpatská Rus je dnes součástí Ukrajiny.

Polsko ztratilo na východě více, než co získalo na západě

Z hlediska celoevropských dějin byla významnější změna západních i východních hranic Polska, ze které v konečném důsledku nejvíce vytěžili Sověti. V meziválečném období byl polský stát oproti dnešku výrazně „posunutý“ na východ, takže v sobě zahrnoval i nezanedbatelnou část dnešní Ukrajiny či Běloruska. Po květnu 1945 však bylo Polsko obnoveno ve zcela nových hranicích. Na západě získalo na úkor poraženého Německa teritorium sahající k řekám Odra a Lužická Nisa, na němž se nachází většina historického Slezska. Na východě se naopak Poláci museli smířit se ztrátou rozsáhlého území (nezřídka obývaného národnostními menšinami) ve prospěch Sovětského svazu. Byť s touto územní změnou USA ani Británie původně nepočítaly, na konferencích v Jaltě a Postupimi (1945) s ní nakonec vyjádřily souhlas.[7]

Nastalou situaci muselo mnoho Poláků vnímat jako značnou křivdu. Nové východní hranice v podstatě legitimizovaly téměř šest let starou sovětskou agresi (září 1939), kdy Sověti na základě paktu s nacistickým Německem obsadili východopolská území.[8] Načas o ně (a celou řadu dalších teritorií) sice přišli po napadení své země nacisty v červnu 1941, ale s postupující válkou odtud Němce vytlačili.

Stalin vehementně odmítal názor, že by měl Sovětský svaz toto násilně odebrané území po skončení války Polsku vrátit.[9] Sověti místo toho navrhovali kompenzaci v podobě rozšíření Polska směrem na západ, byť nově připojené území se rozlohou nemohlo východním ztrátám rovnat. Jistou útěchou pro Poláky bylo alespoň rozhodnutí, že z územních zisků roku 1939 si Sovětský svaz neponechá oblast kolem velkého města Bělostok (jak ukazuje foto).

Ke spornému vyřešení polské otázky je vhodné doplnit dvě důležité věci. Zaprvé, Stalin se pochopitelně snažil docílit toho, aby chystané

teritoriální změny posvětili polští politici. Polská exilová vláda v Londýně se ale odmítala někdejších východních hranic vzdát. Následovala diplomatická roztržka mezi Sověty a exilovou vládou a prvně jmenovaní poté zvolili jednoduchou strategii – pod jejich patronátem vznikl v květnu 1944 lublinský výbor, základ pozdější prozatímní vlády Polska, který v otázce územních změn souzněl se sovětskými požadavky. Ne náhodou tvořili jeho jádro polští komunisté.[10]

Zadruhé, připojení rozsáhlého východoněmeckého území k Polsku poměrně výrazně ovlivnilo průběh a intenzitu odsunu Němců. Na postupimské konferenci vítězné velmoci odsouhlasily vysídlení německého obyvatelstva z Československa, Polska a Maďarska. Tatáž konference zároveň Polsku přiznala „bývalá německá území (...) podél řeky Odry až k jejímu soutoku se západní Nisou a podél západní Nisy k československým hranicím“.[11] Na polském území

se tak čerstvě a zároveň nakrátko octlo ohromné množství Němců určených k odsunu. Není divu, že USA a Británie se původně snažily prosadit menší rozšíření Polska na úkor Německa. Měly totiž oprávněné obavy, že poměrně velkorysé posunutí polského státu na západ, prosazované Sověty, povede až k neúměrně velkým přesunům obyvatelstva.[12]

Adam Pálka

historik

Nádražní budova v kdysi slovenském městě Čopu (60. léta). Foto 1: Csap, vasútállomás,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chop_train_station_in_1968.jpg

Mapa ukazující změny polských státních hranic po druhé světové válce. Foto 2: Map of the Curzon line, rectified since Teheran Conference maps,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Curzon_line-en.jpg

[1] Peter ŠVORC: Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946. Praha 2007, s. 258. K připojení Podkarpatské Rusi k SSSR v jiných souvislostech a stručněji viz dřívější článek Práva21:

<https://pravo21.cz/spolecnost/komuniste-pri-prevratu-v-roce-1948-tezili-z-povalecnych-zmen>

[2] P. ŠVORC: Zakletá zem, s. 259–260;

[3] Jan RYCHLÍK – Magdaléna RYCHLÍKOVÁ: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946. Praha 2016, s. 203.

[4] P. ŠVORC: Zakletá zem, s. 261.

[5] Text smlouvy dostupný zde:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-186>

[6] J. RYCHLÍK – M. RYCHLÍKOVÁ: Podkarpatská Rus, s. 213. Dále srov. článek Denníku N, ve kterém je poukázáno na často opakovaný omyl, že obec Lekárovce byla připojena k Československu jakožto kompenzace za ztrátu území kolem čopského uzlu:

<https://dennikn.sk/blog/980513/stratena-zem-ako-slovensko-prislo-o-cast-uzemia/>

[7] K postoji USA a Británie podrobněji Jaroslav KUČERA: Mírové uspořádání s Německem: od protihitlerovské koalice k Česko-německé deklaraci, Praha 2018, s. 77–79.

[8] Ke „čtvrtému dělení Polska“ (včetně zmínky o poválečných změnách hranic) podrobněji <https://pravo21.cz/spolecnost/presne-pred-osmdesati-lety-napadli-soveti-polsko-dusledkem-byl-mimo-jine-katynsky-masakr>

[9] Stejně tak se Stalin nemínil vzdát ani dalších území získaných v počátcích druhé světové války, tj. Litvy, Lotyšska, Estonska, finské Karélie a rumunských území Besarábie a severní Bukovina. Tamtéž, s. 76.

[10] Tamtéž, s. 77.

[11] <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/>

[12] Jaroslav KUČERA: Mírové uspořádání s Německem, s. 78.